

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ŞEHİR HİCİVLERİ VE ARPAEMİNİ-ZÂDE MUSTAFA SAMÎ'NİN EDİRNE KASİDESİ

*Fatma Sabiha KUTLAR**

ÖZET

Klasik Türk şiirinde şehir, kasaba, köy gibi yerleşim yerlerinin konu edildiği manzumeler arasında hiciv niteliği taşıyan örnekler de bulunmaktadır. Şairler, bu metinlerde “beğenmeme, halkından hoşlanmama, umduğunu bulamama, doğasından ya da coğrafi konumundan rahatsızlık duyma, isteği dışında gönderilme” gibi çok farklı gerekçelerle İmparatorluk coğrafyasına ait birçok yerleşim yerini, genellikle isminden ya da halkının özelliklerinden hareketle söz sanatlarından ve argo ifadelerden de yararlanarak hicvetmişlerdir. Bu çalışmada divan şairlerinin kaleme aldığı şehir hicivlerinin tespit ettiğimiz örnekleri kısaca tanıtılmış ve XVIII. yüzyıl şairlerinden Arpaemini-zâde Mustafa Samî'nin, Edirne'ye ilişkin olumsuz duygularıyla kış mevsiminin olumsuz özelliklerini birleştirmek suretiyle kaleme aldığı Edirne hicvi üzerinde durulmuştur. Şair, bu kasidedeki ifadeleriyle hem Edirne'yi ve halkını sevmediğini samimi bir biçimde ortaya koymuş hem Osmanlı İmparatorluğu'nun iki başkenti arasında kökü fetih yıllarına uzanan çekişmenin izlerinin XVIII. yüzyıl başlarında örtülü bir biçimde de olsa devam ettiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Hiciv, hezel, şitaiye, şehir, Edirne, Arpaemini-zâde Mustafa Samî.

CITY SATIRES IN THE CLASSICAL TURKISH POETRY AND ARPAEMİNİ-ZÂDE MUSTAFA SAMÎ'S QASIDA OF EDİRNE

ABSTRACT

In the classical Turkish poetry, there are satirical examples among the poems which is subject about settlement places like cities, towns and villages. Poets, in these texts, had satirized various settlement place at imperial geography, generally because of its place name and folk features under cover of rhetoric and argo, reasons such as “disapprobation, aversion of the folk, disappointment, getting irritate from nature or geographical location, to be dispatched involuntarily”. In this study, the city satires that put down on paper by the Divan poets shortly familiarized which we have made firm, and it is focused on the Edirne satire of the XVIII. century poets Arpaemini-zâde Mustafa Samî which put down on paper his negative feelings about the Edirne city, combining by negative features of the winter season. By the expressions in this qasida, the poet revealed intimately that he doesn't like the Edirne and its folk. Likewise, he had indicated the contention among the two capital city of Ottoman Empire which its root reached to conquest years, continued implicitly beginning of the XVIII. Century.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. El-mek: fcutlar@hacettepe.edu.tr

Key Words: Satire, comic poem, shitaiye, city, Edirne, Arpaemîni-zâde Mustafa Samî.

I

Klasik Türk edebiyatında şehirler hakkında büyük kısmı manzum olan birçok eser kaleme alınmıştır. Bu konudaki manzumelerin en bilineni Türk edebiyatında *şehrengîz*, Fars edebiyatında daha çok *şehrâşûb* denen ve şairlerin, bir şehrin genellikle esnaftan olan güzellerini övdükleri¹, onlara duydukları aşkı dile getirdikleri (Tezcan, 2001: 162) metinlerdir.

Şehir veya şehir adlarının konu edildiği türe *bilâdiye*² ya da “belde” kelimesinin diğer çokluğu olan “bûldân” kelimesiyle oluşturulmuş *kasîde-i bûldân*, *esmâ-i bûldân* gibi isimler verilmiştir. Ayrıca “mesire yerlerinin anlatıldığı manzume” anlamına gelen *mesâir* kelimesiyle isimlendirilen türün örnekleri de şehirlerle ilgili şiirler içinde yer alır (Aksoyak, 2007: 37-38). Bunların yanı sıra mesnevî³, kaside, gazel ve diğer nazım şekilleri ile yazılmış manzumelerin tümünde ya da bazı beyitlerinde şehirlerden söz edildiği, hatta bunların bir kısmında şehrin isminin şiirin redifini oluşturduğu görülür. Mesela Âşık Çelebi tezkiresinde “Alî Çelebi ya da Vasî Alî’si (ö. 1543) isimli şairin “Der-Vasf-ı Edrine” başlıklı ve nesibinde Edirne’yi övdüğü kasidesinin redifini şehrin ismi oluşturmaktadır:

Esdî can bâğına bâd-ı ıtr-sây-ı Edrine
Feyz-i rûh itdi fezâ-yı cân-fezâ-yı Edrine

Def’ idüp dilden gumûm-ı köhneyi İsâ gibi
Tâze cân virdi dem-i mu’ciz-nümâ-yı Edrine

Gonce gibi tenglikden derhem olmuşken gönül
Gül gibi açdı nesîm-i dil-güşâ-yı Edrine (Kılıç, 2010a: 1110)

Yine Ferrûhî’nin (ö. ?), meşhur olduğu belirtilen murabbainın bir bendinden alınan iki mısra da ise üç şehrin adının redif olarak kullanıldığı görülmektedir:

Selâm olsun selâmetdür Edirne Bursa İstanbul

Güzellerle kıyâmetdür Edirne Bursa İstanbul (Kılıç, 2010b: 1177)

Klasik Türk edebiyatında şehirler hakkındaki bu şiirlerin büyük kısmının şehrin insanlarının, güzellerinin veya mekânlarının övülmesi⁴ amacıyla kaleme alındığı görülmektedir. Sayıca daha az olmakla birlikte kimi şairlerin şehirleri yermek amacıyla yazdıkları şiirler de bulunmaktadır. Bu şiirlerin “hiciv, hezel, zem, tehzil...” gibi birbiriyle bağlantılı ve iç içe geçmiş türlerde kaleme alındıkları, kimi zaman başlıklarda bu terimlere de yer verildiği görülmektedir. Bu noktada şehirlerin

*Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü fcutlar@hacettepe.edu.tr

¹ Çiftçi (2002: 55), Fars edebiyatında bu türde yazılan şiirlerde şehirlerdeki sanatkarların tavsif edildiğini, onların mesleklerinin ve sanatlarının tanıtıldığını belirttikten sonra sözlük anlamı ve edebiyatta kazandığı muhteva itibarıyla *şehrengîz* ve *şehrâşûb* kavramlarının tanımının “bir şehrin övüldüğü veya yerildiği şiirler” ve “sanatkarlar, işçiler ve çeşitli sınıflar hakkında söylenen şiirler” olmak üzere türün sınırlarını genişleten, ancak tartışmaya da yol açacak bir nitelik kazandığını işaret etmektedir.

² Bilâdiye türü hakkındaki ilk makaleyi kaleme alan Kurnaz’ın (1997: 237) verdiği bilgilere göre klasik Türk edebiyatında bilâdiye sahibi şairler Fasîhî, Ferdî ve Dervîş Ömer Efendi’dir. Aksoyak (2007: 39), Lutfî’nin de Ferdî Efendi’nin bilâdiyesine zeyl olarak kaleme aldığı bir manzumesinin bulunduğunu belirtmektedir.

³ Divan edebiyatında mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmış birçok eserde şairlerin yeri geldikçe şehir, kasaba, köy gibi yerleşim yerlerinden söz ettikleri görülmektedir. Mesela Keçecizâde İzzet Molla’nın Mihnet-keşân’ı adı, konusu ve içinde yer alan yerleşim yeri tasvirleriyle bu tür metinlerin en dikkat çekici örneklerdendir. Mihnet-keşân için bkz. (Özyıldırım, 2007).

hicvedildiği şiirlerin sadece Türk edebiyatına özgü olmadığını, Arap ve Fars şairleri arasında da bir şehrin ahalisini hicvetmek amacıyla şiir söylemenin yaygın olduğunu işaret etmek gerekir. Çiftçi'nin (2002: 55-58) verdiği bilgilere göre Arap şairlerinden Bediyyü'z-zamân-ı Hemedanî (ö. 1008) *Hemedan* ve *Horasan*'ı, Ebu'l-Hasan-ı Agaçî (X. yy.) *Belh*'i, Ebu'l-Alâ el Ma'arrî (ö. 1047) özellikle *Hicaz*, *Tihame*, *Yemen*, *Medine*'yi; İbn Anin Dımaşkî (ö. 1232) ise *Şam*'ı hicvetmiştir. Fars edebiyatında Ferruhî-i Sîstânî'nin (ö. 1037) *Semerkand*'ı, Hakîm Senâî-i Gaznevî'nin (ö. 1131/1141)'nin *Kâr-nâme-i Belh* adlı mesnevîsinde *Belh*'i; Hakanî'nin (ö. 1199) *Bağdat*'ı, Mucir'in (ö. 1190) *İsfahan*'ı, Fütuhî'nin (12. Yy.) *Belh*'i ve Harfî-i İsfahanî'nin (ö. 1563) de *Gilan*'ı hicvettiği manzumeler mevcuttur. Bunlardan Fütuhî'ye ait olmakla birlikte Enverî'ye (ö. 561/1166) mal edilen *Belh* hicvine halkın tepki göstermesi ve Enverî'nin linç edilmekten güçlükle kurtulması; Harfî-i İsfahanî'nin ise *Gilan* halkı hakkında yazdıkları nedeniyle dilinin kesilmesi bu tarz şiirlerin etkisini göstermesi bağlamında dikkat çekicidir⁵.

II

Klasik Türk edebiyatındaki şehir hicivlerine gelince. Güven (1997: 210-217), hicivler üzerine yaptığı doktora çalışmasının “Şehir, Kasaba ve Memleket Hicvi” başlıklı bölümünde konuyla ilgili olarak tespit ettiği şiirlerinden söz etmekte ve bunlardan seçtiği beyitleri örnek olarak vermektedir.⁶ Belirlenen örneklerden hareketle hicve konu olan şehir ve kasabalar arasında “Sivrihisar, Manastır (Kırk Kilise), İzmir, Eflâk, Boğdan, Kırkağaç, Edirne, Bergama, İzmit, Rum, Mısır, Darende, Hasan Abdal, Antep, Çorum, Aydın, Rusçuk, Mihaliç, Kepsud, Fırt ve Bursa”nın adlarını sıralamakta ve şairlerin, beklentilerini karşılamayan, beğenmedikleri, hoşlanmadıkları bu yerleri genellikle isminden ya da halkının özelliklerinden hareketle hicvettiklerini vurgulamaktadır. Mesela tayin edildiği Sivrihisar'a gitmek istemeyen Şair Eşref'in (ö. 1912) bunu, yerleşim yerinin ismindeki "sivri" kelimesinden yararlanarak oluşturduğu, şayet İzmir'den uzak bir yere gönderilmesi gerekiyorsa Akhisar'a gitmeyi arzuladığını belirttiği görülmektedir:

Beni Sivrihisâr'a merhamet eyle [de] oturtma
Kerem kıl Akhisârı dersen İzmir'den irak olsun
Mücerred bir hisâra gönderilmekse eger maksad
Efendim başı sivri olmasın da bâri ak olsun

Şair, Sivrihisar'a tayini durdurulunca Kâmil Paşa'ya teşekkür amacıyla yazdığı kıtada da yergiyi yine kasabanın isminden yararlanarak yapmaktadır:

Kararmışdı gözüm ye's ü elemden
Bu gün fark eyledim leyl ü nehârı
Kıçımından âsafâ çekdin çıkardın
Kolaylıkla şükür Sivrihisâr'ı (Güven, 1997: 210-211)

⁴ Öztekin'in (2006: 66-141) XVIII. yüzyıl divanlarından hareketle yaptığı çalışmada şairlerin, başta İstanbul olmak üzere imparatorluk coğrafyası kent ve kasabalarından “Ahıska, Akpınar, Ayamavra, Bosna, Bursa, Çınarcık, Darıca, Dimetoka, Diyarbakır, Edirne, Eğriboz, Erdek, Erzurum, Gelibolu, Girit, Hayrabolu, İmroz, İskenderiye, İzmir, İzmit, Kayseri, Kütahya, Manisa, Menemen, Mudurnu, Nevşehir, Rusçuk, Sakız, Siverek, Şam, Trabzon, Yenişehir”den şiirlerinde söz ettikleri görülmektedir. Tespit edilen örneklerde, bu kent ve kasabaların “geleneksel ürünleri, coğrafi koşulları, iklimi, hayvanları, yolları, mimarî öğeleri, halkının nitelikleri, sosyal sorunları” gibi farklı yönlerine değinen şairlerin, anlatımlarına genellikle övgünün hâkim olduğu veya şehrin önemli gördükleri özelliklerini övmeden ya da yermeden sadece sergilemeye çalıştıkları dikkati çekmektedir. Açıkgöz'ün (1993), tezkirelerdeki şehir tasvirleri hakkındaki bildirisinin metnine ulaşamadığımız için çalışmadan yararlanamadık.

⁵ Güven (1997: 59-73), divan şairlerine kişileri hedef alan hicivleri nedeniyle çeşitli cezalara çarptırıldıklarını belirtmekteyse de bir şehri veya halkını hicvettiği için cezalandırılan şairler olup olmadığına ilişkin olarak herhangi bir bilgi vermemiştir.

⁶ Bu çalışmada tespit edilen metinler hakkında gereken açıklamalar yapılmış ve metin örnekleri verilmiştir. Tekrar olmaması düşüncesiyle örneklerin hepsi buraya alınmamıştır.

Bir şehrin halkının özelliklerinden hareketle de şehirlerin hicvedildiğini belirten Güven'in, konuyla ilgili olarak verdiği örneklerden biri de İzmir'le ilgilidir. Gayrimüslimlerin çoğunlukta olmasından hareketle İzmir için kullanılan "gâvur İzmir" ifadesinin hiciv amacıyla şiire taşınması aynı zamanda dinî inançlar bağlamında yapılan ayrımı göstermesi bağlamında da önemlidir:

Ey diyânetsiz osandın ise İslâmbol'dan
İşte Eflâk ile Bogdan yine var birine git
Müslimânım diyemezsin hele Magnisa'da
Gel niyâbet ile Vehbî gavur İzmir'ine git

Kânî'nin (ö. 1791) de şu beyitte, aynı ifadeden İzmir'i yermek amacıyla yararlanması ve yanı sıra "burun büyüklüğü"nü Burunova (Bornova) kelimesiyle ilişkilendirerek vurgulaması da dikkat çekicidir:

Ben gavur İzmir'i idem evvel bu arada
Bu burnıla hemân Burunova'ya benzerim (Güven, 1997: 213)

Şairlerin yerleşim yerlerinden söz ederek hiciv şiiri yazmalarının "istemediği bir tayin, sevmediği bir devlet görevlisi, yaşam koşullarından hoşnutsuzluk, şehri beğenmeme, şehrin halkını beğenmeme, şehrin coğrafi özelliklerinden rahatsız olma..." gibi farklı nedenlere bağlı olduğu görülür. Söz konusu çalışmada (Güven, 1997: 210-217) tespit edilen örneklerden hareketle konuyla ilgili hiciv manzumelerinin kimin tarafından, hangi şehir için, hangi nedenle, hangi nazım şekliyle kaleme alındığını ve sayısını kısaca şu şekilde göstermek mümkündür:

- Ahmedî:** *Bursa* - Bursa halkından şikâyet - 1 beyit
- Bâdî:** *Çorum* - Ağız özelliklerini alaya alma - 1 beyit
- Fehim-i Kadîm:** *Rum* - Rumeli'nin insanlarından şikâyet - 1 terki-i bend
- Fehim-i Kadîm:** *Mısır* - Memleket hasretiyle Mısır'dan şikâyeti - 1 kıt'a-i kebire, 1 beyit
- Hevayî:** *Edirne* - Edirne'den ve koşullardan hoşnutsuzluk - 1 gazel
- Hevayî:** *İzmit* - Şehrin bozulan düzeni ve çekilen sıkıntılardan şikâyet - 1 gazel
- Kânî:** *Hasan Abdal - Darende* - Yöre halkını beğenmeme - 1 gazel
- Kânî:** *İzmir* - Allâme'nin burnunun büyüklüğü - 1 beyit
- Me'alî:** *Mihaliç - Kepsud - Fırt* - Me'alinin kendi kadılığını alaya alması - 1 beyit
- Refikî:** *Edirne* - Edirne'nin balçığından şikâyet - 1 beyit⁷
- Sürurî:** *İzmir-Eflâk-Boğdan* - Sümbülzâde Vehbî'nin Manisa kadısı olması - 1 kıt'a
- Sürurî:** *Manastır* - Sümbülzâde Vehbî'nin Manastır kadısı olması - 1 kıt'a

⁷ Bu hiciv beyti hakkında tezkirelerde farklı bilgiler mevcuttur. Latiffi'de yer alan bilgilere göre Refikî "bu beyt-i mezemmet-me'âl" ile Edirne'yi zemmetmiş ve "İlâhî lutf idüp kurtar bizi bu şehri bâtıdan / Kişi anı ne seyr itsün geçilmez âb ile gilden" diye terci'-i bend söylemiştir (Canım, 2000: 294). Gelibolulu Âli Refikî'ye ait olarak gösterdiği bu tek beyti "nazm" başlığı altında vermiştir (İsen, 1994: 225). Âşık Çelebi'de (Kılıç, 2010a: 938-939) de Refikî'ye ait olduğu belirtilen bu tek beyitten önce "...şehrün balçığından incinüp bu hicvi didükde ki bendi budur beyt" şeklinde bir açıklama mevcuttur. Tezkiredeki ifadeden bu beytin çok bendli nazım şekillerinden birinden alındığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Âşık Çelebi (Kılıç, 2010b: 1257), Fehmî maddesinde "...Edirne hakkında bir murabba'ı vardır ekser-i şikâyeti âb u gildendür, ol murabba' bendi budur ki Bend..." açıklamasından sonra bu tek beyti verir. Bu noktada Âşık Çelebi'nin verdiği bu bilgide bir yanlışlık olduğu ya da Fehmî'nin aynı beytin tazminiyle murabba şeklinde bir hiciv yazdığı düşünülebilir.

- Sürurî:** *Manastır-Kırk Kilise* - Sünbülzâde Vehbî'nin Manastır kadısı olması - 1 kıt'a
- Şair Eşref:** *Kırkağaç - İzmir* - Kırkağaç'taki yaşantıdan hoşnut olmama - 1 kıt'a
- Şair Eşref:** *Sivrihisar* - Tayin edildiği yere gitmek istememe - 2 kıt'a
- (?):** *Antep* - Şairin, Antepli olduğunu tahmin ettiği şahsa yönelik olumsuz duyguları - 1 kıt'a
- (?):** *Aydın* - Yöre halkının şakadan anlamaması ve çok gezmesi - 1 kıt'a
- (?)⁸:** *Bergama* - Bergama'yı sevmeme - 1 beyit
- (?):** *Ruşçuk* - Şairin, Rusçuk hakkında irfan kalmadığını düşünmesi - 1 beyit

Ancak yerleşim yerleri hakkında, yukarıda Güven'in doktora tezinden hareketle sıraladıklarımızdan başka hiciv manzumeleri de mevcuttur. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında bizim tespit ettiğimiz metinler kısaca tanıtılacak ve örnek olarak da Arpaemîni-zâde Samî'nin, özellikle gerçekçi tasvirleriyle dikkatimizi çeken Edirne kısmı zemmetmek amacıyla kaleme aldığı şitaiye kasidesi üzerinde durulacaktır.

Konuyla ilgili olarak belirlediğimiz manzumelerden ilki Sehî Bey'e (ö. 1548) aittir. Şair, Kanunî Sultan Süleyman'ı övmek ve ondan bir at istemek amacıyla yazdığı kasidenin⁹ nesib bölümündeki altı beyit şehir hicviyesi niteliğindedir. Bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alan *Karaferye*'nin hicvedildiği nesibin ilk iki beyti şöyledir:

Bir gün çıkup ki Rûm iline eyledüm sefer
Nâ-gâh Karaferye'ye düşdi yolum meger

Gördüm içinde halkı kamu ehl-i küfrdür
Söyletmek istedikçe dilinden küfür yagar

Yedinci beyitten itibaren Sehî Bey, *Karaferye*'de atının öldüğünü, yöre halkından iki kişinin kendisine hastalıklı bir at sattıklarını ve başından geçenleri anlatmaktadır (Yekbaş, 2010: 34-35, 127-129). Muhtemelen şairin, başına gelenlerden duyduğu üzüntü ve kızgınlık *Karaferye* halkını ve kadısını acımasızca hicvetmesine neden olmuştur.

Tespit ettiğimiz diğer şehir hicviyesi de Sehî Bey'e aittir. Sehî Bey, Sultan Bayezid'in damadı Davud Bey'i övmek amacıyla yazdığı terakib-i bend şeklindeki kasidenin nesib niteliğindeki ilk dört bendinde *Mora*'yı ve kuzeyindeki *Korintos* sancağını hicvetmektedir. Örnek olarak alıntıladığımız aşağıdaki beyitlerde de görüleceği üzere bu manzumede dikkati çeken özellik şairin, yörede yaşayan insanlardan ve devlet görevlilerinden ziyade buraların coğrafi özelliklerini ve doğa koşullarını hicvetmesi, bunlardan duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmesidir:

Husûsâ Korintus hevâsıyla
Sarardı beniz ü bozardı misâl
Egerçi hisârı semâya irer
Velî bir çepel yer idinmiş makar

Piresi oransız inen çok durur
Talar it gibi vü sinek tek üşer

⁸ Güven (1997: 213), adını tespit edemediği şairin Acem asıllı olduğunu belirtmektedir.

⁹ Başlıktaki "Der-Medh-i Pâdişâh-ı Zıllu'llâh Sultân Süleymân Şâh ve Sıfat-ı Esb-i Lâgar" ibaresinden bu kasidenin hem Kanunî'yi övmek hem de başından geçenleri ona anlatarak kendisine at ihvan etmesini sağlamak amacıyla kaleme alındığı görülmektedir (Yekbaş, 2010: 127-131).

Mora'nun diyârın idelden heves
Alup virmez olduk nidelim nefes (Yekbaş, 2010: 167-170)

Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ'* sında ise Şemsî'nin (16. yy.), *Katif* ve *Lahsa*'yı zem maksadıyla yazdığı iki gazel mevcuttur. Tezkirede "...Katif kâdılığı düşükdü ihtiyâr idüp kazâya râzî olmuşlar...Ba'dehu üftân u hîzân Katîf'e revâne olup gitdükdü ol zemînün âb u hevâsı mizâc-ı habîsine sâz-kâr muvâfık olmamagla ol diyârı zem tarîkıyla kadh idüp bir gazel sebt oldı" ifadesiyle *Katif*'in zemmedildiği gazelin kaleme alınma sebebi belirtilmiştir. Şair, aşağıdaki beyitlerde de görüleceği üzere, Katif'e beddua ederek başladığı bu gazelde şehirden ziyade kendi durumundan duyduğu hoşnutsuzluğa yönelik ifadelerle yer vermiştir:

Teb-i hasret cânımı gâyet ile itdi nahîf
Odlara yansun yıkılsun dilerüm mülk-i Katîf

Elde avuc[um]da nesne yok idem azm-i sefer
Bir tehî-dest kaldı [hem] gurbetde bî-çâre za'îf (Solmaz, 2009 : 192)

Ahdî'nin aynı maddede belirttiğine göre Şemsî, bir de yine gazel nazım şekliyle *Lahsa* redifli şehir hicvi yazmış ve bu şiirde "...Lahsa'yı da bu üslûb üzre ta'rîf idüp teşrif buyurmuşdur". Bu gazelin hem örnek olarak verdiğimiz beyitlerinden hem de diğerlerinden şairin, Lahsa'ya karşı olumlu duygular beslemediği, Lahsa'nın halkından, yöneticilerinden, havasından ve Lahsa'da yaşamaktan hiç de memnun olmadığı anlaşılmaktadır:

Seng-i mihnetle yapılmışdur binâsı Lahsa'nun
Âkıbet gamla yire giçer esâsı Lahsa'nun

Bunda kalanun başı vü gidenün malı gider
Ehl-i ışk olur perîşân bu hevâsı Lahsa'nun (Solmaz, 2009: 192-193)

Gelibolulu Âlî'nin (ö. 1600) divanında da şehir hicvi niteliği taşıyan iki kaside bulunmaktadır. Bunlardan Lahsa'nın hicvedildiği kasidede¹⁰ övgü, sergüzeşt ve hiciv iç içedir. Manzumede Bağdat'a vali tayin edilen Hızır Paşa'nın yakın çevresine dâhil olduğu halde beklediği mansıbı alamadığından yakınan, sonunda defterdar tayin edilen şair, görevine gitmek için yola çıkmış ve sıkıntılı bir yolculuk sonunda Lahsa'ya ulaşmıştır. Âlî, manzumenin 30. beytinden itibaren görevli gittiği Lahsa'yı, devlet görevlilerinin yaptığı usulsüzlüklerden, halkından, coğrafyasından, doğasından ve iklim koşullarından hareketle hicvetmektedir:

Geldüğümde getirüp cümlesi defterlerini
Açdılar kodılar önümde idüp cümle karâr

Didiler defterümüz size çü mecri'l-erzâk
Saña da hisse çıkar bunda menâfi' bisyâr

Isıcakdan dahı tennûra döner rûy-ı zemîn
Yalun âteş görünür künbed-i çerh-i devvâr
Bu diyârı ezeli bağlamış İblîs-i la'în
Hükm-i isyân ile erbâb-ı şekâyâ tîmâr

Hâb-ı gafletden uyanup seherî tursa biri
Yatagından niçe yüz bin pire bile sıçrar

¹⁰ Bu uzun kasidenin 125. beytinden 134. beytine kadarki kısmında her beytin ilk mısraında bir kavmin ismi anılmış, ikinci mısraı ise o kavmin diliyle yazılmıştır (Aksoyak, 2006: 308).
88a Vezin tutarsız.

Gice mum yaksa üşer üstine cümle haşerât
Mâr u mûr ile tolu her der ü dâr u dîvâr (Aksoyak, 2006: 305-307)

Gelibolulu Âlî'nin divanındaki şehir hicvi niteliği taşıyan diğer manzume de kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Başında “Der-menkabet-i Mahruse-i Aliyye” kaydı bulunan “deryâsı” redifli bu kasidede şairin İstanbul'a yönelik yergi ve övgüleri iç içedir. Âlî, İstanbul'u altı beyitte dökülen kanlar, aziller, fitne, kötülükler, zahitlerin riyaları gibi farklı özelliklerden bahisle yermektedir:

Günde bin şahsı kesüp kanını bahr itmek olur
Hişm-ı şeh demleri husrân u hatar deryâsı

Emr-i Hak ile vebâ demleri geldükde hemân
Lüce-i zehr olur ol hûn-ı ciger deryâsı

Azl ile fakr ile göz yaşı döken gamgîne
Gussa gird-âbidur ol hüzn ü keder deryâsı

Mâ'il-i fisk u fücûr olsa harâbât ehli
Âlemi gark-ı şarâb eyler o şer deryâsı

Mansıb ehline safâ kanı menâfi' denizi
Merdüm-i düşkine şer' bahrı zarar deryâsı

Anma zühhâd ile pür savma'alar hem-çü sadef
Görinür dâne-i sübhayla dürer deryâsı (Aksoyak, 2006: 309)

Şehir hicviyesi yazan şairlerden biri de Ravzî'dir (ö. 1600'den sonra). Ravzî'nin, *Dukakin* şehri ve ahalisini hicvettiği manzumesinin nazım şekli mütekerrir murabbadır. Şair, özellikle *Dukakin* halkını ve yöneticilerini hicvettiği bu murabbada zaman zaman yöresel kelimelere de yer vermektedir:

Halkı hep yalın ayak başı kabâ çıplakdur
Arnavud kâfiridür gâyet ile yanşakdur
O yire kâdî olur şol kişi kim ahmakdur
Bir yire vardı yolum adına dirler Dukakin

Bir hisârı var anun ism-i kabîhi Leş¹¹ dür
Böyle issilik olur sanki yanar âteşdür
Halkınun kimisi kâfir kimisi Türkeşdür
Bir yire vardı yolum adına dirler Dukakin

Bir bogazından aşılması emîni var anun
Sakalı fisk ile ağarmış o yüzi karanun
Gidi g.tin s..keyin bir dahı anda varanun
Bir yire vardı yolum adına dirler Dukakin (Aydemir, 2007: 183, 184)

Hezelleriyle tanınan Hevayî'nin (ö. 1715) divanındaki beyitlerde birçok şehir ismi geçmekteyse de bunlardan Edirne'nin hiciv amacıyla anıldığı görülmektedir. Güven'in çalışmasında da yer aldığını belirttiğimiz Edirne hicvindeki dipnotta tam metnini verdiğimiz hezelin Nabî'nin;

¹¹ Günümüzde de Arnavutluk'ta kötü kokusu nedeniyle “kötü kokan” anlamında “Leji” ismi verilmiş olan bir şehir vardır (Aydemir, 2007: 184).

Gülsitân-ı dehre geldik reng yok bû kalmamış
Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-i dil-cû kalmamış¹²

matlı gazelinin tehzili yoluyla oluşturulduğunu eklemek gerekir. Bunun dışında Hevayî'nin divanında Edirne'yi hicvettiği tam bir şiir yoktur. Şair, Edirne'ye yer verdiği beyitlerden yedisinde (Çakır, 1998: 7, 24, 31, 31, 32, 73, 75) şehri, halkı ve doğasından hareketle yermiş, mesela aşağıdaki ilk beyitte şehrin Çingenelerinin hırsızlığına, diğer beyitte ise Meriç'in taşkınlarıyla sebep olduğu olumsuz durumuna değinmiştir:

Sakin âhûrun kapusın bukagusuz koyma kim
Eski bargîr ugrusıdur Edrine Çingânesi

Seyle verir odunların su kor ocaklarına hep
Edrine kavmin ekseri hâne-be-düş eder Meriç (Çakır, 1998: 75, 7)

Hevayî, Edirne'nin yollarındaki çamuru ve soğuşunu da mısralarına taşır. Edirne'nin yollarının hâlini hızlı yürüyen Eflâk atlarının bile bu çamura dayanamayacağını söyleyerek hicveder:

Edrine yolundaki çamura tayanmaz yine
Semt-i Eflâk'in nice eşkin tavarın görmüşüz (Çakır, 1998: 32)

Hevayî'nin sivri dilinden şehrin soğuk havası da kurtulamaz. Şair, bu şehirde kışın ne kadar soğuk geçtiğine ilişkin olumsuz duygularını mürekkebinin donup şişeyi çatlattığını ve hasırlı şişelerin don nedeniyle parça parça olduğunu söyleyerek dile getirir:

Savugunda Edrine'nin kışın işimiz bitire acib midir
Tonicak mürekkebi çatlayıp kırılır hasırlı zücâcımız

Bilindi ki var imiş tonu şehir-i Edrine'nin de
Hasırlı şişe bu dükkâna pâre pâre gelince (Çakır, 1998: 31, 73)¹³

¹² Edrine şehrine geldik hây yok hû kalmamış
Gece çorbası çıkar bir belli kapu kalmamış

Çâderin basmış yine attârbaşı orduda
Tabla-i sad-hücre-i eczâda mâzû kalmamış

Hep yayanın çatlamış yolda harâretten dili
Meşk-i sakkâ-yı miyânda bir içim su kalmamış

Pullugin satmış bugün Etrâk olmuş çiftbozan
Tarlalar battâla çekmiş resm-i tapu kalmamış

Kullanur yok hiç besler yok küheylân atları
Hâne-i fârisde zîn ile tegeltu kalmamış

Şimdi kangı izbeye etsin Hevâyî ilticâ
Hep yıkılmış köhne dükkânında yapu kalmamış (Çakır, 1998: 36).

¹³ Türkmen ve Yeniasır'ın (2008: 182) belirttiğine göre Kıbrıslı halk şairi Âşık Kenzî'nin (ö. 1839) *Nazm Der-Zemm-i Halk-ı Prizren ve Medh-i Hânedân-ı el-Gâzî Receb Paşa* isimli eserinde yer alan ve *Prizren* şehrinde yaşayan insanları yerdiği aşağıdaki mısralar da şehir hicvi niteliğindedir. Şairin mensup olduğu edebî geleneği göz önüne alarak dipnotta vermeyi uygun bulduğumuz bu iki beyitteki ifadeye göre Prizren güzeldir, ama insanı çok kötüdür:

Prizen şehrine uğradı yolum
Şehri güzel ammâ insânı fenâ

Edirne'nin kışını yeren beyitler yazan sadece Hevayî değildir. Arpaemîni-zâde Mustafa Samî'nin de (ö. 1734) Edirne'yi zemmettiği bir kasidesi mevcuttur. Yazımızın son kısmında bu kaside üzerinde durulacaktır.

III

Yaşam koşullarını zorlaştırması ve doğadaki güzellikleri ortadan kaldırması sonucunda insanlarda uyandırdığı olumsuz duygular nedeniyle özellikle kış mevsiminin hiciv, hezel, mezemmet nitelikli bir şiire konu olması şaşırtıcı değildir. Ancak, şitaiyelerde yer alan beyitlerin hepsinin bu özelliği taşımadığını, karın oluşturduğu manzaranın güzelliklerinin anlatıldığı beyitlerin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Mesela Samî, bir şitaiyesinde İstanbul'a yağan karı olumsuz bir bakış açısıyla ele almaz. Bunda muhtemelen İstanbul'a duyduğu sevginin ya da İstanbul'da bulunmanın verdiği mutluluğun etkisi vardır. Nitekim bir beytinde, İstanbul ve Edirne'nin coğrafi konumlarını düşünerek, İstanbul'u Edirne'nin Kâbe'si mesabesine koyarak yücelttiği ve böylece bu şehre duyduğu sevgiyi ortaya koyduğu görülmektedir:

Hâkinün bil şeref-i kadrini kim Edrinenün
Ka'beden evvel olur secdesi Istanbula (Kutlar, 2004: 550)

Söz konusu şitaiyenin kış soğğunun iyice bastırıldığını belirtildiği aşağıda verdiğimiz matlamdaki ifade şairin, bunu takiben kışın kötü koşullarını olumsuz bir bakış açısıyla tasvir edeceğini düşündürmektedir. Oysa Samî, hemen ikinci beytin başında kullandığı “degül” kelimesiyle okuru şaşırtmakta ve karın yağma sebebini çok değer verdiğini belirttiği İstanbul'la birleştirerek anlatmaktadır. Ona göre esip savuran bu kış günlerinde yağan kar değil feleğin, erbainde İstanbul'un şanını yüceltmek için üzerine saçtığı çil akçelerdir. Zühre yıldızının çanağı tablasında donup kırıldığı için felek attarının kâfur renkli şekerleri (kar) saçılma şaşırtıcı değildir. Bahçelerdeki karla kaplı her servi ağacı geceleyin başında zahir olan şule gibi ayla bir kâfur mum görüntüsündedir:

Yine âsârın izhâr eyledi hengâm-ı dey hakkâ
Aceb esdi savurdı nice günler serdi-i sermâ

Degül berf üstine çil akçe saçtı erba'în içre
Sitanbulun felek ta'zîm-i şânın eyleyüp icrâ

N'ola attâr-ı çerhün olsa rîzân kand-i kâfûrî
Kırıldı tablasında tondı ke's-i encüm-i zehrâ

Çemende döndü her serv-i sehî bir şem'-i kâfûra
Serinde şu'leveş zâhir olup gice meh-i garrâ (Kutlar, 2004: 134)

Samî'nin Edirne kışını anlattığı bir şitaiyesi daha vardır. Şair, on dokuz beyit uzunluğundaki manzumeyi kaside nazım şekliyle ve aruzun müctes bahrinin *mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla kaleme almıştır. Divanın karşılaştığımız nüshalarından ikisinde bu kasidenin başında türünü işaret eden “Şitâ'iyye-i Hezl-âmîz Berây-i Edrine, Şitâ'iyye Berây-i Mezemmet-i Edrine” (Kutlar, 2004: 247) ibareleri bulunmaktadır. Gerek başlıklarda geçen “hezl” ve “mezemmet” terimleri gerekse aşağıda vereceğimiz yazılma sebebine ilişkin kayıta geçen “hezl/hezel” ve “latîfe” terimleri bu manzumenin “yergi” niteliği taşıdığına işaret etmektedir. Nitekim Çiftçi (2002: 29-35) de hiciv denince akla öncelikle hezl/hezel kavramının geldiğini, hicivle hezelin birçok bakımdan birbirlerine benzediklerini, sadece aralarında küçük farklar bulunduğunu, çoğunlukla

Bir diyârda olmaz andaki zulüm
Dîde-i ibretle kıldım temâşâ

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

birbirlerinden ayıramayacak şekilde iç içe girmiş olduklarını ve bu nedenle hicivle aynı ya da yakın anlama sahip “hezl/hezel, tehzil, Şehid Ali Paşa’nın emriyle kaleme aldığı bu manzumede kış mevsiminin olumsuz özelliklerini Edirne’ye ilişkin olumsuz duygularıyla birleştirerek aktarmada başarılı olmuştur. latife, tanz, zem, şetm...” gibi kavramların da çoğu kez “hicv/hiciv” diye adlandırıldığını belirtmektedir. Bunlardan *hicvin* “yergi”, *zemmin* “yerme ve kınama”¹⁴, *hezlin* de “içinde birinin zemmedildiği, ahlaka ve edebe aykırı anlamların yer aldığı eğlence amaçlı söz” karşılığında kullanıldığını vurgulamaktadır.

Divanın Süleymaniye Kütüphanesi (Hafid Efendi) 346, yk. 45b-46a’da yer alan nüshasında bulunan aşağıdaki kayıta ise hem kasidenin yukarıda sözünü ettiğimiz kavramlarla ilişkisine hem de ne zaman ve niçin yazıldığına ilişkin bilgiler yer almaktadır:

“Merhûm ü magfûr şehîd-i pür-nûr dâmâd-ı sultân-ı kışver-ârâ Alî Paşa kâ’im-makâm-ı rikâb-ı hümâyûn iken şehensâh-ı cihân Sultân Ahmed bin Mehemmed Hân şehri-i Edrineyi teşrif buyurdıklarında hengâm-ı şitâ olmagın esnâ-yı tarîkde ve şehri-i mezbûra duhûlde çekilen meşâkk-ı seferî vü hazarî hadden bîrûn olduğundan mâ-‘adâ Devlet-i Aliyye tokuz sene âstâne-i sa’âdetde meks olup şehri harâb ü tenhâ ve pür-kaht ü galâ olup asâkir-i İslâm ve ricâl ü a’yân şol mertebe zahmet ü meşakkat çekmişler idi ki ta’bîri hadd-i imkândan dûrdur. Binâen alâ zâlik şehîd-i merkûm Paşa-yı merhûm bu bendelerine fermân buyurup latife-güne inşâd itdükleri nazm-ı hezl-âmîzdür” (Kutlar, 2004: 19).

Bu açıklamaya göre metnin kaleme alındığı tarihte Şehid Ali Paşa “rikâb-ı hümâyûn kaymakamı”dır. Kaynaklarda Paşa’nın, Ocak 1710-11 ile Nisan 1713 tarihleri arasında bu görevde bulunduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla kaside muhtemelen ya bu tarihler arasına rastlayan bir kış mevsiminde ya da Sultan III. Ahmed’in Edirne’yi kış mevsiminde teşrif ettiğini saptayabildiğimiz tek tarih olan 1712 Kasım’ında yazılmıştır.¹⁵ Verilen bilgilerden padişahın ve askerlerin, ağır kış şartları dolayısıyla Edirne’ye girişi esnasında zorlukların yaşandığı; asker, rical ve ayanın, bu harap ve ıssız şehirde kıtlık ve pahalılık yüzünden çok sıkıntı çektikleri, bunun üzerine Samî’nin de Şehid Ali Paşa’nın emriyle hezel tarzında bir kış konulu bir manzume (şitaiye) kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Samî’nin, Edirne’nin, kış mevsiminde su ve havanın soğuklukta uyum içinde bulunması gibi şaşırtıcı bir durumu olduğunu belirttiği;

Şitâda Edrine şehri garîb hâletde
Ki i’tidâl ile âb ü hevâ bürûdetde

bu matla ile başlayan kasidenin beyitlerini muhteva bakımından ikiye ayırarak incelemek mümkündür: 1. Edirne şehrinin ve insanların kış mevsimindeki durumlarının tasviri. 2. Şairin Edirneliler hakkındaki duyguları.

Şair, Edirne’nin kış mevsimindeki durumunu oldukça gerçekçi bir biçimde tasvir eder. Mesela ikinci beyitte buz ve kar nedeniyle yollarda gidip gelmenin olanaksız hâle geldiğini, insanların kayıp yüzü üzeri yere kapaklandığını söyleyerek dile getirir. Ancak yere kapaklanmayı doğrudan değil, dolaylı olarak “refakatte başım ayaktan öne geçmesi” ifadesiyle biraz da mizahî bir biçimde anlatır:

¹⁴ Çiftçi (2002: 32), Fars edebiyatında çoğunlukla *hicvin* “şahıslar için yergi”, *zemmin* ise “nesnelere yerilmesi ve kınanması” anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

¹⁵ Ulaşılabildiğimiz kaynaklarda mevsim bakımından örtüşebilen başka bir tarih tespit edemedik. Bkz. Kutlar (2004: 19-20).

Muhâldür reh-i yah-bestesinde âmed-şud
Ki ser takaddüm ider pâydân refâkatde

Kış mevsiminin Edirne’de oluşturduğu görüntüye olumlu ve güzelleştirici bir unsur olarak yaklaşmayan Samî, tasvirlerinde kimi zaman benzetmelerden de yararlanarak etkiyi artırmaya çalışır. Olumsuz duygularını her vesileyle ön plana çıkaran sanatçının seçtiği benzetmelikler de bu duygularını pekiştirecek niteliktedir. Bu şehirde kışın bahçedeki fidanlar kefenleri omzunda insanlara benzemekte, çatı kenarından sarkan buzlar ise insana gam mızrağını göstermektedir. Camlar kırık, şahnişinler (pencere çıkması) toprak üzerindedir. Bütün bunlar ölümü, mezarlığı, terk edilmişliği, harap bir durumu çağrıştıran ifadelerdir:

Nihâl-i bâgları mürde-i kefen-ber-düş
Kenâr-i bâmı sinân-i gamı irâ’etde
Şikeste câmları şeh-nişinleri ber-hâk

Manzumede, soğuktan dışarı çıkmanın imkânsızlığı ve soğukun olumsuz etkisi kış mevsiminin, pencerenin aralığından dışarıya bakan göz bebeğinin ayağını kılıç gibi kestiği şekilde anlatılmıştır. Havanın ne kadar soğuk olduğu ve yollardaki buzların yoğunluğu da tasvir edilmiş, bu durum gözyaşının yere soğuktan tuz gibi donarak düştüğü, buna şaşırarak bakışın ise hayret yolunda ayağının kaydığı şekilde teşhis yoluyla dile getirilmiştir. Aynı zamanda tezat ve mübalağadan da yararlanılarak tuzun bile buza etki etmediği vurgulanmıştır. Yoğun kar yağışına maruz kalan gençlerin görünümü aksakallı ihtiyarlara benzetilmiş, ancak bu görüntünün beğenilmediği de çehrelerinden güzelliğin gittiği şekilde ifade edilmiştir:

Keser kılıç gibi kış pây-i merdüm-i çeşmi
Şikâf-i pencereden taşraya nezâretde

Sirişk-i dîde nemekveş tonup fütâde ider
Nigâh lagziş-i pâ reh-güzâr-i hayretde

Cevânı berf ile pîr-i sefid-rîşe döner
Eser kalur mı bu vech ile hüsn-i sûretde

Edirne’nin baharının güzel olması ve cevhere benzeyen çiçeklerinin açması şairin ona kıymet vermesi için yeterli değildir. Çünkü inanışa göre buz tutan cevherin değeri düşer. Üstelik bu soğuk memlekette odun ve kömür kıtlığı vardır ve bunlar ateş pahasıdır. Dolayısıyla kış kıyamette cehennem zebanisi Malik, Edirne’ye gelse cehennemi cehennemliklere minnet ile verecektir:

Bahârı gerçi cevâhir-nisâr imiş tusalum
Olur rahîs güher buz olursa kıymetde

Siyâh fahm ile âteş bahâsına hîzem
Netîce serdî-i kaht ile dil meşakkatde
Virürdi dûzahiyâna cahîmi minnet ile
Bu şehre Mâlik eger gelse kış kıyâmetde

Şairin sıkıntısı sadece soğukla ilgili de değildir. Edirne’nin yollarında arabalarla öküzlerin oluşturduğu sıkışıklık insanın bir yere gitmesine engel olmakta;

Zihâmı râhda gerdûnelerle gâvlarun
Kişiye mâni’ olur bir yere azîmetde

insan geçmeyi başarsa da bu esnada kaftanıya eteğine bulaşan sığır ve çamur pisliğini temizlemekte aciz kalmaktadır:

Kabâda hubs-i bakar dâmeninde levs-i vahal
Güzâr iderse de âciz kalur tahâretde

Turkish Studies

XVI. yüzyıl şairlerinden Refikî'nin Edirne'nin yollarındaki çamurdan şikâyet ederek bunu aşağıdaki beyitle dile getirmesi;

İlâhî sen halâs eyle bizi bu şehir-i bâtıldan
Kişi anı ne seyr itsün geçilmez âb ile gilden (Kılıç, 2010a: 939)

XVIII. yüzyıl başlarında Samî'nin de aynı konuya dillendirmesi, bu olumsuz çevre koşullarının yüzyıllar boyunca değişmeden devam ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir

Samî, sadece kış mevsiminde Edirne'yi ve orada yaşayan halkın katlandığı zor çevre ve iklim koşullarını anlatmakla yetinmez. Kasidenin kimi beyitlerinde de Edirneliler hakkındaki olumsuz duygularını açıklar. Bu duyguları dile getirirken “kar, soğuk, buz, ısınmamak, şiddet, itidal yokluğu, soğuktan eli cebe sokmak...” gibi kış mevsimine özgü özellikleri insanların olumsuzluklarını pekiştirmek üzere genellikle teşbih yoluyla kullanarak etkiyi artırmaya çalışır. Samî'ye göre Edirne'nin aydınları cahil¹⁶, tacirleri ise alçak ve aşağılık kimselerdir:

Kibârı hâne-harâb ehl-i sûkı zilletde

Havasında olmayan itidal gibi ilim ve marifetin de kaybolduğu bu şehirde insanların tabiatları cehalette müttefiktir. Misafirlerin nakitleri kar gibi yitip giderken şehrin ricali buz gibi devlet suyunda (gelirler) toplanmıştır. Soğuk mizaçlı taş misali Edirne'nin tabiatı soğuk halkın davranışları da insana ısınmaz. Cimrilik ve pintilik kışı o denli şiddetlidir ki kerem sahiplerinin eli tümüyle pintilik cebindedir yani cömertlikleri kaybolmuştur:

Çü i'tidâl-i hevâ ilm ü ma'rifet nâ-yâb
Tibâ'-i ehl-i beled müttefik cehâletde

Misâl-i berf nukûd-i müsâfirân zâyî'
Ricâl-i şehir çü yah cem' âb-i devletde

Isınmaz âdeme mânend-i seng-i serd-mizâc
Sovuk mu'âmelesi halkınun tabî'atde

O denlü şiddet-i sermâ-yi buhl ü imsâki
Ki dest-i ehl-i kerem cümle ceyb-i hissetde

Sıraladığı bu olumsuzlukların ardından şair, bu şehre “Dâr-ı Meymene” denmesinin sadece kinayeden kaynaklandığını, çünkü uğursuzlukta bu şehrin denginin bulunmayacağını belirtir:

Kinâyedür garaz itlâk-i dâr-i meymeneden
Bu şehre var mı mu'âdil aceb nuhûsetde

Beyitte geçen “Dâr-ı Meymene”¹⁷ Edirne'ye verilen isimlerdendir. Kelimelerin sözlük anlamlarından hareketle tamlamayı “ordunun sağ kanadının yeri/yurdu” veya “uğurluluk yeri/yurdu” şeklinde anlamlandırmak mümkünse de bu ismin Edirne'ye hangi anlamda ve niçin verildiği¹⁸ konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak kaynaklara göre 1361 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine giren Edirne, fetihten itibaren Rumeli harekâtı için üs vazifesi görmüş, bu nedenle öncelikle askerî bir merkez olarak ön plana çıkmıştır. Akıncı gazi

¹⁶ “Hâne-harâb” kelimesi “cahil”in yanı sıra “evsiz barksız, perişan durumda olan kimse” manasına da gelmektedir. Mısraı her iki mana ile de açıklamak mümkündür.

¹⁷ Vahid Mahtûmî'nin *Mora Fetih-nâmesi*'nde bu tamlama Edirne'yle ilgili olarak şöyle geçmektedir: “...Hân Ahmed İbn Sultân Mehmed...alay ile dâr-ı meymene-i Edirne'ye dâhil olup...” (Üngün, 1967: 176). . “Meymene” kelimesi “sağ taraf, sağ kol; ordunun sağ kanadı; uğurluluk, saadet”; “dâr” ise “yer; yurt” manasındadır.

¹⁸ Edirne'yle ilgili resmî bir internet sitesinde bu tamlamaya “ordular kenti” anlamı verilmiş, ancak nedenine ilişkin bir açıklama yapılmamıştır (Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı, 2006).

beylerinin yurdu olarak teşvik görmüş ve “Dârü'l-cihâd” merkezi olmuştur. 1366'da başkent yapılmasıyla da Avrupa ve Balkanlara yapılan seferlerin doğal merkezi hâline gelmiş, gaza ve fetihleri bizzat idare etmek için de padişahlar Edirne'de oturmak zorunda kalmıştır (Armağan, 1998: 153-154; Emecen, 1998: 51-69). Ayrıca Osmanlı ordusunun “merkez, sağ kol ve sol kol” olmak üzere üç kısımdan oluştuğu da (Uzunçarşılı, 1988) göz önünde tutulursa şehre bu ismin verilmesinin öncelikle şehrin askerî merkez niteliği ve dolayısıyla orduyla bağlantılı olabileceği düşünülebilir. Bunun yanı sıra şairin, ikinci mısradaki “nuhûset” (uğursuzluk) kelimesi ile “meymene” arasında tezat yaptığı ve tamlamaya birden çok anlam yüklemiş olması da mümkün görünmektedir.

Bütün bu olumsuz vasıfları ile bir de İstanbul'la eşitlik iddiasında bulunmazlar mı? Edirne halkı şartıcı derecede ahmaklıkta:

Yine Sıtanbul ile da'vî-i tesâvîde
Edirne halkı aceb rütbe-i hamâkatde

Şair, Edirne hakkındaki olumsuz görüşlerine maktadan önceki bu beyitle ve Edirne halkına hakaret ederek son verir. Armağan'ın (1998: 154-160) verdiği bilgilere göre İstanbul'un fethedilme sürecinde yöneticiler arasında çekişmeler başlamış ve sonuçta fethin gerçekleşmesiyle birlikte İstanbul'la Edirne arasında başkentlik çatışmasına dayalı bir rekabet ortaya çıkmıştır. Aslında İstanbul'un fethi ve aleyhteki girişimlere rağmen başkent İstanbul'a taşınması öncelikle Türk beylerinin üstünlüklerinin kaybının, Türk aristokrasi iktidarının sona ermesinin başlangıcını oluşturmuş, *devşirme-akıncı gazi* çatışmasını da ortaya çıkarmıştır. İstanbul'un başkent olduğu 1457 tarihinden sonra Edirne'nin başkentlik günlerindeki durumuna dönebilmesi ancak XVII. yüzyılda gerçekleşmiş, şehir önceki yüzyılda kısmen yitirdiği statüyü yeniden kazanmışsa da XVIII. yüzyılla birlikte talihi tersine dönmüştür. Samî'nin; kaside boyunca yaptığı olumsuz değerlendirmeleri Edirnelilerin İstanbul'la eşitlik iddiasında bulduklarını belirttiği bir beyitle noktalaması ve sırf bu gerekçeyle Edirne halkına yönelik aşağılayıcı sözler sarf etmesi, belki de Armağan'ın (1998: 154-155) belirttiği gibi aslında ucu yüzyıllar öncesindeki bu çekişmelere uzanan toplumsal bilinçaltını ve bir döneminin zihniyetini ortaya koymaktadır.

Samî, kasideyi “kışın şiddetini de vafş ederdim, ama yazarken soğuktan mürekkeğim dondu” anlamındaki şu beyitle sonlandırmaktadır:

Dahî şedâ'id-i sermâyı vafş iderdüm lîk
Midâdum oldî füsürde dem-i kitâbetde (Kutlar, 2004: 247-249)

Sonuç

Klasik Türk şiirinde yerleşim yerlerini konu alan farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmış metinler mevcuttur. Bunların çoğunun övgü nitelikli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gerek klasik Türk edebiyatında gerek Arap ve Fars edebiyatlarında şehir, kasaba ve köylerin hicvedildiği manzumeler de yazılmıştır. “Hezl/hezel, latife, tanz, zem, şetm, tehzil...” gibi farklı terimler de kullanılmakla birlikte birbirlerinden ayrılamayacak kadar iç içe girmiş olmaları nedeniyle bu türler genellikle “hicv/hiciv” başlığı altında değerlendirilmiştir. Şairlerin bir yerleşim yerini hiciv konusu yapmaları birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında “şehri/kasabayı/köyü beğenmeme, yöre halkını sevmeme, umduğunu bulamama, gitmeyi istememe, doğasından ya da coğrafi konumundan hoşlanmama” gibi farklı gerekçeler yer almıştır. Bu gerekçelerden hangisine bağlı olursa olsun şairler, şehri/kasabayı/köyü hicvederken genellikle yerin isminden ya da halkının özelliklerinden hareket etmiş, bu esnada söz sanatlarından ve argo ifadelerden de yararlanmışlardır.

Klasik Türk şiirindeki hicivler hakkında yaptığı doktora tezinde Güven (1997); “Ahmedî, Bâdî, Fehim-i Kadîm, Hevayî, Kânî, Me'alî, Refikî, Sürürî, Şair Eşref” ve adı tespit edilemeyen dört şairin, “Antep, Aydın, Bergama, Boğdan, Bursa, Çorum, Darende, Edirne, Eflâk, Firt, Hasan

Abdal, İzmir, İzmit, Kepsut, Kırkağaç, Kırk Kilise, Manastır, Mısır, Mihaliç, Rum, Rusçuk, Sivrihisar” gibi yerleşim yerlerini hicvettiği örnekler üzerinde durmuştur. Çalışmamızda, bu doktora tezinde yer almadığını belirlediğimiz “Sehî Bey, Şemsî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Ravzî, Hevayî ve Samî”nin; “Karaferye, Mora, Korintos, Katif, Lahsa, İstanbul, Dukakin ve Edirne” için yazdıkları hiciv manzumeleri - Samî’nin kasidesi dışında- kısaca tanıtılmıştır.

Tanıtığımız hiciv şiirleri kaside, gazel, murabba, terakib-i bend ya da kimi gazeller içinde yer alan beyitler olmak üzere farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Kaba argo ifadeler ve küfürlere fazla rastlanmayan manzumelerde hicvin, yöre halkı ve devlet görevlileri başta olmak üzere coğrafyaya ve doğa koşullarına yöneldiği dikkati çekmektedir. Edebî eserler tarandıkça belirlediklerimizin dışında yeni şehir/kasaba/köy hicivlerinin ortaya çıkması mümkündür. Bunlar arasında yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar ise konunun edebî metinlerde nasıl ele alındığı ve Osmanlı dönemi şehir kültürü hakkında önemli ipuçları verecektir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış şairlerden Arpaemîni-zâde Mustafa Samî, on dokuz beyitlik şitaiye kasidesinde Edirne’yi yermiştir. Kasidenin kimi beyitlerinde bu şehrin ve insanların kış mevsimindeki durumlarını özellikle teşbihlerden yararlanarak tasvir etmiş, kimi beyitlerinde de Edirneliler hakkındaki duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Özellikle Edirne’ye ilişkin olumsuz duygularıyla kış mevsiminin olumsuz özelliklerini birleştirerek aktarmada başarılı olmuştur. Şitaiyeyi Şehid Ali Paşa’nın emriyle yani ısmarlama yazdığına dair bir bilgi bulunmakla birlikte Samî, metin boyunca Edirne’yi ve halkını pek de sevmediğini samimi bir biçimde ortaya koymuş; Osmanlı İmparatorluğu’nun bu eski başkenti ile İstanbul arasındaki, kökü ta fetih yıllarına uzanan çekişmenin izlerinin XVIII. yüzyıl başlarında örtülü bir biçimde de olsa hâlâ devam ettiğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2006). **Gelibolulu Mustafa Âlî Divan**, volume: I. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations: Harvard University.
- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2007). “Feyzullah Efendi’nin Mesâiri ile Lutfi’nin Ferdî’nin Bilâdiyesine Zeyli”. **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (Özel Sayı), s.37-51.
- AÇIKGÖZ, Namık (1993). “Tezkirelere Göre Şehir Tavsifleri ve Bunun Kültür Tarihindeki Yeri”. **Fırat Üniversitesi I. Tarih Sempozyumu**, 17-19 Ekim 1993: Elazığ.
- ARMAĞAN, Mustafa (1998). “Osmanlı’nın Anahtarlarını Taşıyan Şehir: Edirne”. **Edirne: Serhattaki Payitaht**. (Hazırlayanlar: Emin Nedret İşli; M. Sabri Koz). YKY: İstanbul, s. 151-160.
- AYDEMİR, Yaşar (2007). **Ravzî Divanı**. Ankara: Birleşik Kitabevi.
- CANIM, Rıdvan (2000). **Latîfî, Tezkiretü’s-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı: Ankara.
- ÇAKIR, Zehra Vildan (1998). “Hevâyî Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Edirne.
- ÇİFTÇİ, Hasan (2002). **Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

- Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı (2006). "Edirne Tarihi Kültürü", <http://www.edirnevdb.gov.tr/kultur/padisahlardonemi.html> (erişim tarihi: 19.06.2011).
- EMECEN, Feridun M. (1998). "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne". **Edirne: Serhattaki Payitaht**. (Hazırlayanlar: Emin Nedret İşli; M. Sabri Koz). YKY: İstanbul, 49-69.
- GÜVEN, Hikmet Feridun (1997). "Klasik Türk Şiirinde Hiciv". Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Ankara.
- İSEN, Mustafa (1994). **Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- KILIÇ, Filiz (2010a-b). **Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)**, cilt: 2-3. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.
- KURNAZ, Cemâl, (1997). "Aryacızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyeleri", **Divan Edebiyatı Yazıları**. Ankara, s. 230-253.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). **Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî, Divân**. Ankara.
- ÖZTEKİN, Özge (2006). **XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler**. Ürün Yayınları: Ankara.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (2007). **Keçeci-zâde İzzet Molla and Mihnet-Keşân**, volume: 1-2. Sources of Oriental Languages and Literatures: Harvard University.
- SOLMAZ, Süleyman. (2009). **Gülşen-i Şu'arâ (Bağdatlı Ahdî)-I**. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219145/h/agm.pdf> (erişim tarihi: 19.06.2011).
- TEZCAN, Nuran (2001). "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", **Türkoloji Dergisi**, cilt: XIV, s. 163-194.
- TÜRKMEN, Fikret; YENİASIR, Mustafa (2008). "Kıbrıs Türk Edebiyatında Yer Alan Mizahi Şiirler Üzerine Bir Değerlendirme". **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, cilt: VIII, sayı: I, s. 179-187.
- ÜNGÜN, Sevim (1967). "Vahîd Mahtûmî ve Mora Fetih-nâmesi", **Tarih Dergisi**, cilt: 17, sayı: 22, s. 169-180. www.iudergi.com/tr/index.php/tarih/article/view/2282/1907 (Erişim tarihi 17.06.2011).
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**. Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. <http://www.forumpaylas.net/tarih/66374-osmanli-ordusunun-harp-nizami.html> (erişim tarihi: 15.06.2011).
- YEKBAŞ, Hakan (2010). **Sehî Bey Divânı**. İstanbul: Kitabevi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011